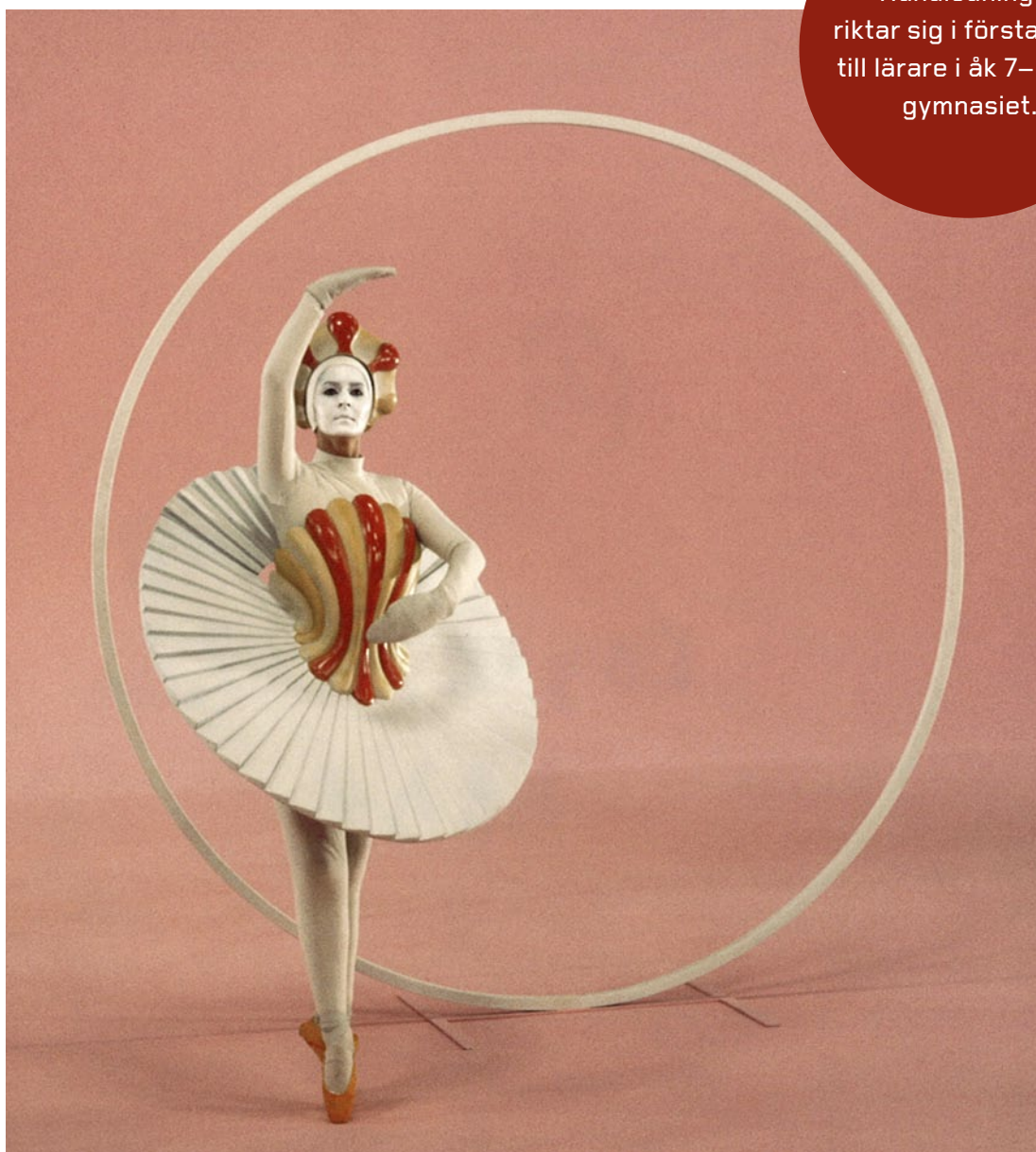

LÄRARHANDLEDNING

Dansmaskiner

— från Léger till Kraftwerk

Handledningen
riktar sig i första hand
till lärare i åk 7–9 och
gymnasiet.

MODERNA MUSEET

Dansmaskiner

— från Léger till Kraftwerk

MODERNA MUSEETS lärarhandledningar formuleras med grundskolans och gymnasieskolans läroplaner och kursplaner i åtanke. Lärarhandledningarna är utformade som stöd inför ett besök på Moderna Museet och kan också användas för att arbeta vidare med utställningen efter museibesöket. Tanken är att ge en grundläggande förståelse för den aktuella utställningen samt ge förslag på övningar och diskussionsfrågor.

I skolans läroplaner står bland annat att varje elev ska få utveckla sina möjligheter att kommunicera genom att samtala, läsa och skriva och att skapande arbete och lek är väsentliga delar i det aktiva lärandet. Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt uppmuntra dem att pröva egna idéer och lösa problem. Både de intellektuella och de praktiska, sinnliga och estetiska aspekterna ska uppmärksammas i skolarbetet.

I denna lärarhandledning till utställningen *Dansmaskiner* finns flera olika uppgifter och diskussionsfrågor som passar bland annat de estetiska ämnena (exempelvis bild och dans), svenska och samhällskunskap.

Ylva Hillström

Intendent, Förmedling

Texten är delvis en omarbetad version av utställningsfoldern, skriven av Jo Widoff, curator för utställningen *Dansmaskiner – från Léger till Kraftwerk*.

Mejla gärna synpunkter till Ylva Hillström, intendent och ansvarig för denna lärarhandledning: y.hillstrom@modernamuseet.se

VÄLKOMNA TILL MODERNA MUSEET!

FÖR ATT BESÖKET SKA BLI SÅ BRA SOM MÖJLIGT, TÄNK PÅ FÖLJANDE:

ANSVAR FÖR GRUPPEN

Läraren ansvarar för klassen under besöket i museet. Vi rekommenderar att elevgrupper t o m högstadiet går tillsammans med lärare.

LÅSBARA SKÅP

Kläder och väskor kan förvaras i de låsbara skåpen som finns bakom Butiken. För att kunna låsa skåpen behövs en femkrona, som sedan kommer i retur.

SKOLMATERIAL

Fråga gärna museivärdarna om vägledning. Det finns skrivplattor att låna. Använd inte väggar eller skulptursocklar som skrivunderlag eftersom det blir märken. Använd endast blyertspennor i utställningssalarna om eleverna behöver teckna eller anteckna.

VAR FÖRSIKTIG I SALARNA

Eftersom det är lätt att stöta till konstverk i salarna ska ryggsäckar, större väskor, paraplyer etc lämnas i garderoben eller i förvaringsboxarna. För att inte riskera spill på konstverk får man inte dricka eller äta i salarna eller i korridoren utanför. Rör er lugnt i salarna. Visa hänsyn till pågående visningar. Grupper under ledning av Moderna Museets personal har företräde i utställningssalarna. Använd gärna de hopfällbara svarta pallarna som finns i museet men bär dem försiktigt så konsten omkring inte skadas. Kom ihåg att sätta tillbaka pallarna på ställningen.

VARFÖR FÅR MAN INTE RÖRA KONSTEN?

Det är inte tillåtet att röra vid konstverken. Att försiktigt ta på något verk innebär stora skador genom att saltet och fett på fingrarna alltid orsakar märken på alla material. Museets uppdrag är att bevara konstverken för kommande generationer av museibesökare.

VAR KAN VI ÄTA MATSÄCK?

Matsäcksplats finns vid entrén på sjösidan (plan 1). Kom ihåg att lämna platsen i gott skick. Ingen förtäring i salarna.

FOTOGRAFERING

Det är tillåtet att filma och fotografera (utan blytt och utan stativ) i utställningssalarna. Upprepade blyttar är inte bra ur bevarandesynpunkt och är allmänt störande för andra besökare. Stativ är ett riskmoment vad gäller hanteringen.

MUSEIVÄRDAR

Under ert besök på Moderna Museet kommer ni att träffa museivårdare i informationsdisken eller i utställningarna. Vänd er gärna till dem om ni har frågor om konstverk, utställningar, program eller vill lämna tips och synpunkter.

DANSMASKINER – FRÅN LÉGER TILL KRAFTWERK

Under 1900-talets första decennier var det nyligen industrialiserade och mekaniserade samhället i fokus i konst och kultur. De italienska futuristerna utropade 1909 en ny tid, där den växande industrin och dess maskiner utgjorde ett estetiskt ideal. Själva upplevelsen av livet skulle vara maskinell, strömlinjeformad och omedelbar. Paris var centrum för det europeiska avantgardet. Där använde konstnärer fotografer och poeter moderniteten och den moderna staden som motiv. Också inom film, koreografi och dans skildrades den nya tidens rörelse, energi och dynamik.

Två rivaliserande danskompanier var verksamma i Paris vid den här tiden. Det var den ryske konstnären Sergei Diaghiliev's Ballets Russes (Ryska baletten) och den svenske konstnären och kosmopoliten Rolf de Marés Ballet Suédois (Svenska baletten). Kompanierna drog till sig tidens främsta konstnärer och satte upp banbrytande föreställningar till lika banbrytande musik. I svenska balettens *Skating-Rink* (1922) var temat den moderna staden. Fernand Léger utformade kostymerna och den rörliga scenbilden. I denna balett förverkligades Légers idéer om det så kallat *simultana konstverket*, där olika konstarter på en och samma gång sammanstrålar i ett enda allkonstverk. Även den tyske konstnären Oskar Schlemmer förenade i koreografi och scenbilder det han såg som tidens centrala skeenden: abstraktionen i konsten och den mekaniska tillvaron.

I *Das Triadische Ballet*, med premiär i Stuttgart 1922, begränsade hans utstuderade kostymer rörelseutrymmet och förvandlade dansarna till knappt rörliga skulpturer. I föreställningens tre enfärgade scenrum rörde sig de docklika dansarna som mekaniska komponenter i ett schweiziskt ur.

Film var under 1920-talet ett ungt medium. I några tidiga formexperiment överförde konstnärer abstraktionen i måleri till rörlig bild. I *Ballet Mécanique* (1924) lyfte Léger in koreografen i filmen och lät massproducerade objekt dansa till musik av amerikanen George Antheil. Musiken hade uppförts av en orkester med flygplanspropellrar och självspelande flyglar. Den svenske konstnären Viking Eggeling använde musik för att skapa en ny, nonfigurativ film. Influerad av den ryske konstnären Vasilij Kandinskij's teorier om atonalitet, filmade Eggeling

abstrakta former utklippta i stanniol i ett mekaniskt rörelseschema. Denna animation gjordes 1924 och fick titeln *Diagonalsymfonin*.

Vid tiden kring det första världskriget förkastade många konstnärer akademiens traditioner och sökte sig istället mot en ny realism. Konsten skulle grundas på principer om organisation, struktur och rytm som var hämtade från industrin. På fabriksgolvet skulle arbetarna effektivisera sina rörelser och funktioner. Ekonomiska modeller och organisationsteorier omvandlade verkligheten till staplar och grafer. Maskinen blev en modernistisk ikon, och anonyma ingenjörer hyllades som tidens sanna konstnärer. I en målning av den svenske konstnären Erik Olson skildras konstruktören som en ny messias, och den schweiziske arkitekten Le Corbusier ville göra sina hus till "maskiner att bo i". Inom litteraturen förordade amerikanerna T. S. Eliot och Ezra Pound precision och ett ekonomiskt språk.

Också den mänskliga kroppen liknades vid en maskin. I uppbrutna collage och målningar skildrade konstnärer som Francis Picabia,

Erik Olson, *Konstruktören*, 1925
© Erik Olson/BUS 2014

Marcel Duchamp och Gösta Adrian-Nilsson kroppar som maskinlika objekt. Samtidigt kritiserades maskinkulturen av en rad intellektuella. I en tolkning av Mary Shelleys roman *Frankenstein eller den moderne Prometheus* (1818) skrev den tjeckiske författaren Karel Čapeks pjäsen *R. U. R.* (Rossum's Universal Robots). Pjäsen spelades för första gången 1921 i Prag och kort efter premiären översattes den och sattes upp i flera större europeiska städer. I *R. U. R.* gör robotarna uppror och frigör sig från människans kontroll för att till slut utrota henne. Čapeks moderna arbetarrobot sammanfattade maskinmodernisternas skräckblandade förtjusning för tidens intensiva mekanisering.

Modernisterna producerade modern konst för ett samhälle i hastig förändring. På motsvarande sätt gör den tyska gruppen Kraftwerk samtida musik för den post-industriella eran. Kraftwerk grundades av Ralf Hütter och Florian Schneider och var del av det sena 1960-talets experimentella konstscen i Düsseldorf. Kraftwerk har i fyrtio år skapat experimentell elektronisk musik med syntetiska ljudbilder, avskalade texter och monotona rytmer. De har alltid använt sig av roboten som konstnärligt alter ego och utforskat relationen mellan människa och maskin i gränsöverskridande projekt. I utställningen *Dansmaskiner* skapar deras 3-D-installation *1 2 3 4 5 6 7 8* (2013) en dialog mellan den tidiga modernismens fascination för det mekaniserade livet och vår digitala samtid.

*The machine has become more
than a mere adjunct of human life.
It is really a part of human life
—perhaps its very soul.*

Francis Picabia, 1915

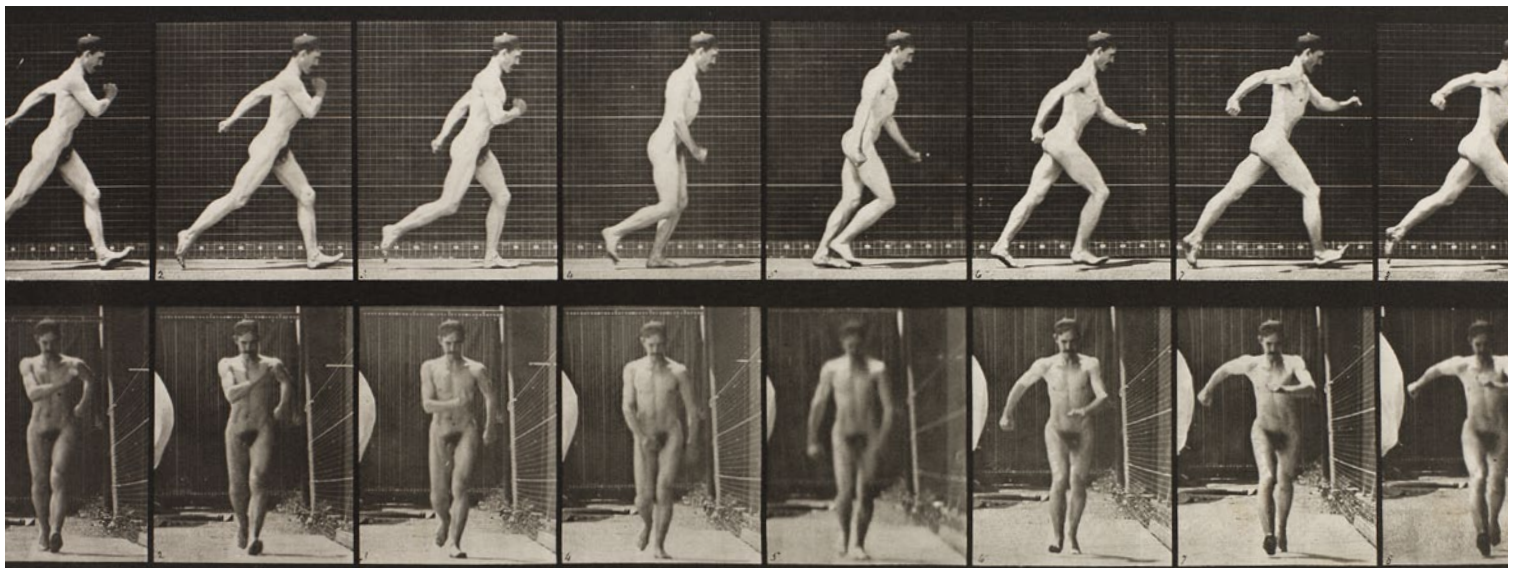
Eadweard Muybridge

Djur i rörelse, plåt 4. Ur serien Djur i rörelse, 1887

1872 hade affärsmannen Leland Stanford ingått ett vad. Vadet gällde huruvida en häst har alla sina hovar i luften samtidigt någon gång under trav. Stanford ägde tävlingshästar och han anlidade fotografen Eadweard Muybridge (1830–1904) för att undersöka denna fråga med fotografins hjälp. Muybridges bilder visade att alla hovar verkligen är i luften samtidigt under en fas av travet, och Stanford vann vadet.

Några år senare studerade Muybridge hur hästar rör sig under galopp. Det är omöjligt att urskilja alla skilda rörelser med blotta ögat. Muybridge ställde upp flera kameror längs med en galoppbana och spände upp trådar över banan som var kopplade till kamerornas slutare. När hästarna galopperade förbi togs en hel serie bilder, som avslöjade hästens rörelsemönster.

Muybridge gjorde liknande studier av människor och av en rad olika djur i rörelse. Hans fotografier kom att få stor betydelse för både vetenskap och konst.

Eadweard Muybridge, *Djur i rörelse, plåt 4. Ur serien Djur i rörelse, 1887*

© Eadweard Muybridge

Giacomo Balla

En bils hastighet + ljus, 1913

Vi kommer att med all vår kraft slåss mot det förflutnas fanatiska, meningslösa och snobbiga religion, en religion som uppmuntras av museernas usla existens. Vi revolterar mot det ryggradslösa dyrkandet av gamla dukar, gamla statyer och gammalt tingeltangel, mot allt som är smutsigt och maskstunget och korroderat av tiden.

Orden är hämtade ur det futuristiska manifestet från 1909, undertecknat av bland andra Umberto Boccioni och Giacomo Balla (1871–1958). Futurismen blev en våldsam men kortlivad rörelse med sitt starkaste fäste i Italien. Centrala begrepp var teknikdyrkan och förakt för det förflutna.

De futuristiska målarna hävdade att den traditionella statiska bilden var förlegad och inte visade verkligheten som den ter sig på näthinnan, det vill säga i konstant rörelse. I den nya konsten skulle hastigheten gestaltas. Bilen representerade modernitet och dynamik och var i futuristernas ögon vackrare än alla antika skulpturer. Målningen *En bils hastighet + ljus* från 1913 är ett av flera verk där Giacomo Balla fångar ett fordons kraft och dynamik så att man nästan kan ana vinddraget och känna avgasluften. Diagonaler skär bildytan kors och tvärs och halvcirkelformade vita strimmor – kanske bilens ljuskäglor – pulserar rytmiskt över duken. De runda formerna representerar hjulens rörelser. Precis som Eadweard Muybridges fotografiska experiment visar Ballas målning hur någonting – i det här fallet en bil – förflyttar sig i landskapet.

I det futuristiska manifestet hyllades kriget. Ironiskt nog dog två av de ledande futuristerna i första världskriget och efter krigsslutet klingade rörelsens kraft av. Filippo Tommaso Marinetti, futurismens litterära förgrundsgestalt, kom att stödja Mussolinis fascistiska ideologi. Allt detta har bidragit till futurismens skamfylade rykte. I Sverige använde Gösta Adrian-Nilsson, GAN, futurismens bildspråk och kraft i sina skildringar av färgstarka vaktparader och muskulösa sjömän.

Giacomo Balla, *En bils hastighet + ljus*, 1913

Fernand Léger

Trappan, 1914

Fernand Léger (1881–1955) tog starka intryck av de italienska futuristerna. Under åren 1910 till 1914 blev hans målningar allt mer abstrakta. Motiven pressades samman till hårda glänsande geometriska tuber i grundfärgerna gult, rött och blått. Léger kallade själv stilen för ”tubism”.

Målningen *Trappan* gjordes just före första världskrigets utbrott. En av inspirationskällorna var Ryska baletten och dansarnas sorti nerför en trappa under en föreställning. *Trappan* präglas av dynamik, kraft och energi. Genom att kontrastera några enkla former, målade i blått, gult och rött, skapas intrycket av figurer som tycks röra sig ner för en trappa och ut ur bilden. Légers vän konstnären Nils Dardel lyckades förvärva målningen under det brinnande första världskriget för Rolf de Marés räkning.

Fernand Léger, *Trappan*, 1914

© Fernand Léger/BUS 2014

Aleksandra Ekster

Venedig, 1915

Aleksandra Ekster (1882–1949) föddes i Ryssland och studerade konst i Paris 1907. Ekster var inte knuten till någon speciell konstnärsgrupp utan ingick i många olika konstnärssammanslutningar både i Ryssland och i Europa. Fernand Léger var en nära vän och hon umgicks också med Pablo Picasso, George Braque och de italienska futuristerna.

1914 besökte Ekster Italien för att delta i ”Den första fria futuristutställningen”. Moderna Museets målning *Venedig* gjordes under denna resa. I den kubistiska kompositionen syns Venedigs hus, broar, vattendrag och polkarandiga förtöjningspålar som i ett kalejdoskop. När Ekster sedan återvände till Ryssland mötte hon Kasimir Malevitjs icke-föreställande suprematistiska kompositioner. I de målningar som skapades vid den här tiden lyckades Ekster smälta ihop kubism, futurism och suprematism till en helt egen stil, där rörelse och färg var viktiga inslag.

Efter den ryska revolutionen 1917 tillhörde Ekster de ledande konstnärerna i det ryska avantgardet. 1918 etablerade hon en undervisningsateljé i Kiev där hon tillsammans med sina elever skapade konst som skulle föra fram revolutionens budskap till folket. Ekster arbetade inom många konstnärliga områden, som textildesign, arkitektur, konstpedagogik, film- och teaterdekor.

Aleksandra Ekster, *Venedig*, 1915

© Archives Exter-Lissim, Association Alexandra Exter, Paris

UPPGIFTER OCH DISKUSSIONSFRÅGOR

GRÄNSÖVERSKRIDANDE

(SVENSKA, DANS, BILD)

Lyssna på Kraftwerks musik och *skriv* en dikt eller novell med inspiration från musiken.

Skapa en koreografi som passar till musiken.

Gör skisser till scenografi, kostym och rekvisita för den fiktiva dansföreställningen *We are the robots*. *Formulera* en kampanj och skapa bilder som gör reklam för denna föreställning.

SYFTE: Att träna fantasi och kreativitet och förmågan att uttrycka sig i text och bild. Att omsätta idéer i en konstnärlig process. Att arbeta praktiskt med samverkan mellan olika konstarter. Att arbeta med marknadsföring och grafisk formgivning.

We're functioning automatic.

And we are dancing mechanic.

We are the robots.

The Robots, Kraftwerk, 1978

Gösta Adrian-Nilsson, *Scen*, ca 1925

© Gösta Adrian-Nilsson/BUS 2014

BILDANALYS

(BILD)

Betrakta Fernand Légers verk *Trappan* från 1914. *Uppmärksamma* komposition, färgval, motiv etc.

Gör en gemensam *bildanalys* utifrån nedanstående modell.

Denotation i en bildanalys är en saklig beskrivning av ett verk exempelvis innefattande:

- Vad ser vi i bilden? (Människor, saker, miljöer, skeende)
- Komposition? Intressepunkt?
- Färger, ljus, bildvinkel?

Konnotation i en bildanalys är en tolkning av bilden:

- Vad tänker och känner vi när vi ser bilden?
- Värderingar? (Privat, gemensamt, kulturellt)
- Vad gör bilden intressant/ointeressant?

SYFTE: Att öva sig i bildanalys och utveckla förståelse för vissa ord och begrepp som kan användas för att kunna samtala om bilder.

FUTURISMEN

(BILD, SVENSKA, SAMHÄLLSKUNSKAP)

De italienska futuristerna hyllade hastigheten, maskinen och till och med kriget. I det futuristiska manifestet står: ”Vi vill förhärliga kriget – världens enda hygien – militarismen, patriotismen, anarkistens destruktiva handling, de sköna idéer för vilka man dör”

Ta reda på mer om vad som hände med några av futuristerna efter 1914. Sök information om futurismen i olika källor och fundera över om en futuristisk ideologi skulle vara möjlig idag.

Diskutera i klassen.

Gestalta rörelse i måleri, teckning eller skulptur med inspiration från futuristerna. Välj en sport och skildra rörelsen i den.

SYFTE: Att få kunskap om en del av vår kultur- och idéhistoria. Att söka information från olika källor och värdera deras relevans och trovärdighet. Att framställa bilder i olika material, tekniker och konstnärliga uttryckssätt.

UTOPI OCH DYSTOPI

(SVENSKA, SAMHÄLLSKUNSKAP)

I Karel Čapeks pjäs *R. U. R.* från 1921 gör robotarna uppror och utrotar människan. Att artificiell intelligens spårar ur och utgör ett hot för människan är ett tema som fortfarande fascinerar. Tv-serien *Äkta människor* och filmer som *Terminator* eller *Matrix* är några exempel.

Diskutera för- och nackdelar med en allt mer teknologisk vardag. Utgå från några filmer eller böcker som eleverna är bekanta med, eller se eller läs något gemensamt i klassen. Bekanta er med begreppen utopi och dystopi.

Čapeks pjäs grundar sig på Mary Shelleys litterära klassiker *Frankenstein eller den moderne Prometheus*. **Ta reda på** mer om myten om Prometheus och **diskutera** hur den kan höra samman med Frankensteins monster och andra okontrollerbara varelser. **Redovisa** tankarna skriftligt.

SYFTE: Att lära känna och diskutera ett viktigt tema i såväl mytologi, litteratur och samtida populärkultur. Att uttrycka och värdera olika ståndpunkter i en aktuell samhällsfråga. Att söka information från olika källor och att formulera sig i text kring ett givet tema.

